

УДК 336.02

Плаксюк О. О.¹

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ КАПІТАЛУ Й ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Встановлено, що капітал – одна з найбільш використовуваних економічних категорій. Він є базою створення й розвитку підприємства, і в процесі функціонування забезпечує інтереси держави, власників і персоналу. Приведені показники використання основного і оборотного капіталу та методика їхнього визначення.

***Ключові слова:** система, показники, капітал, основний і оборотний капітал, ефективність.*

ВСТУП

Капітал – одна з найбільш використовуваних економічних категорій. Він є базою створення і розвитку підприємства й у процесі функціонування забезпечує інтереси держави, власників і персоналу. Будь-яка організація, що веде виробничу чи іншу комерційну діяльність, повинна мати визначний капітал, що являє собою сукупність матеріальних цінностей і коштів, фінансових вкладень і витрат на придбання прав і привілеїв, необхідних для здійснювання його господарської діяльності.

Якщо розглядати тлумачення капіталу з різних економічних дисциплін, то можна помітити деяку неоднозначність. Так, наприклад, у своїй роботі Касян С. Я. [1] стверджує, що капітал підприємства – головний ресурс, що є обмеженим і неоднорідним та спрямованим на накопичення й отримання прибутку завдяки своїй продуктивності; є, з одного боку, системою економічних відносин, з іншого – єдиним запасом авансованої вартості, яка сама збільшується; характеризується здатністю до концентрації і забезпечує безперервність управління ресурсами, має двоїсту речовинно-фінансову природу; капітал під час вкладення й обертання зі зміною своїх форм у процесі економічної

¹ Рецензент – д. е. н., професор Ус Г. О.

діяльності підприємства у вигляді різних активів постійно взаємодіє з ринковим середовищем, відчуваючи вплив його чинників та асиметричність інформації.

Назаренко І. М. [2] вказує, що капітал підприємства – сукупність матеріальних ресурсів, коштів, фінансових вкладень і витрат для придбання прав, а також інструмент, що відображає взаємовідносини між певними суб'єктами господарювання у процесі здійснення фінансово-господарської діяльності та управління фінансовими результатами та підприємством в цілому.

На сучасному етапі розвитку суспільства представники західної економічної науки ототожнюють капітал з благами тривалого використання, що створюються людиною для виробництва інших товарів і послуг. Зміна умов господарювання створює передумови для удосконалення визначення категорії «капітал». Саме тому сучасні дослідники по-різному трактують визначення цієї категорії [3].

Розглядаючи економічну сутність капіталу підприємства, слід зазначити такі його характеристики.

1. Капітал підприємства є основним чинником виробництва. У системі факторів виробництва (капітал, земля, праця) капіталу належить пріоритетна роль, тому що він поєднує усі фактори в єдиний виробничий комплекс.

2. Капітал характеризує фінансові ресурси підприємства, що приносять дохід. У даному випадку він може виступати ізольовано від виробничого фактора у формі інвестованого капіталу.

3. Капітал є головним джерелом формування добробуту його власників. Частина капіталу в поточному періоді виходить з його складу і попадає в «кишеню» власника, а частина капіталу, що накопичується, забезпечує задоволення потреб власників у майбутньому.

4. Капітал підприємства є головним вимірником його ринкової вартості. У цій якості виступає насамперед власний капітал підприємства, що визначає обсяг його чистих активів. Поряд з цим обсяг використовуваного власного капіталу на підприємстві характеризує одночасно і потенціал залучення ним позикових фінансових засобів, що забезпечують одержання додаткового прибутку. У сукупності з іншими факторами він формує базу оцінки ринкової вартості підприємства.

5. Динаміка капіталу підприємства є найважливішим показником рівня ефективності його господарської діяльності. Здатність власного капіталу до самозростання високими темпами характеризує високий рівень формування й ефективний розподіл прибутку підприємства, його здатність підтримувати фінансову рівновагу за рахунок внутрішніх джерел. У той же час зниження обсягу власного капіталу є, як правило, наслідком неефективної, збиткової діяльності підприємства.

Капітал підприємства характеризується різноманіттям видів і систематизується за цілим рядом категорій [4].

За приналежністю підприємству виділяють власний і позиковий капітал. Власний капітал характеризує загальну вартість засобів підприємства, що належать йому на праві власності і використовуваних ним для формування визначеної частини активів. Ця частина активу, сформована за рахунок інвестованого в них власного капіталу, являє собою чисті активи підприємства. Власний капітал містить у собі різні за своїм економічним змістом, принципами формування і використання джерела фінансових ресурсів: статутний, додатковий, резервний капітал. Крім того, до складу власного капіталу, яким може оперувати господарюючий суб'єкт без застережень при здійсненні угод, входить нерозподілений прибуток, фонди спеціального призначення та інші резерви. Також до власних засобів належать безоплатні надходження й урядові субсидії. Величина статутного капіталу має бути визначена в статуті й інших установчих документах організації, зареєстрованих в органах виконавчої влади. Вона може бути змінена тільки після внесення відповідних змін в установчі документи.

Додатковий капітал включає вартість майна, внесеного засновниками (акціонерами) понад зареєстровану величину статутного капіталу, суми, що утворюються в результаті змін вартості майна при його переоцінці, інші надходження у власний капітал підприємства.

Резервний капітал – це частина власного капіталу, що виділяється з прибутку організації для покриття можливих збитків і втрат. Величина резервного капіталу і порядок його утворення визначаються законодавством України і статутом організації.

Нерозподілений прибуток – основне джерело нагромадження майна підприємства чи організації. Це частина валового прибутку, що залишилася після сплати податку на прибуток у бюджет і відволікання засобів за рахунок прибутку на інші цілі.

Фонди спеціального призначення характеризують чистий прибуток, спрямований на виробничий розвиток і розширення підприємства, а також на заходи соціального характеру.

До інших резервів належать резерви, що створюються на підприємстві у зв'язку з майбутніми великими витратами, що включаються в собівартість, і витрати обігу. Субсидії і надходження утворюються в результаті спеціальних асигнувань з бюджету, позабюджетних фондів, інших організацій і фізичних осіб.

Усі власні засоби тією чи іншою мірою служать джерелами формування засобів, використовуваних організацією для досягнення поставлених цілей.

Інвестований капітал включає номінальну вартість простих і привілейованих акцій, а також додатково оплачений (понад номінальну вартість акцій) капітал. До даної групи звичайно зараховують і

безоплатно отримані цінності. Перша складова інвестованого капіталу представлена в балансі статутним капіталом, друга – додатковим капіталом (у частині отриманого емісійного доходу), третя – додатковим капіталом (у частині безоплатно отриманого майна).

Накопичений капітал знаходить своє відображення у вигляді статей, що виникають у результаті розподілу чистого прибутку (резервний капітал, нерозподілений прибуток, інші аналогічні статті). Незважаючи на те, що джерело утворення окремих складових накопиченого капіталу одне – нерозподілений прибуток, цілі і порядок формування, напрямки і можливості використання кожної його статті істотно відрізняються.

Усі статті власного капіталу формуються відповідно до законодавства України установчими документами й обліковою політикою. Чинне законодавство визначає обов'язок акціонерного товариства створювати два фонди – статутний і резервний. Іншого обов'язкового переліку фондів, що має створювати підприємство, а також нормативів відрахувань в них законодавство не містить. Питання використання резервного та інших фондів товариства належать до виняткової компетенції ради директорів товариства.

Позиковий капітал товариства характеризує залучені для фінансування розвитку підприємства на поворотній основі кошти чи інші майнові цінності. Джерела позикового капіталу можна розділити на дві групи – довгострокові і короткострокові. До довгострокових в українській практиці належать ті позикові джерела, термін погашення яких перевищує дванадцять місяців. У закордонній практиці позикові джерела, що видаються на термін від одного до п'яти років, вважаються середньостроковими. До короткострокового позикового капіталу можна зарахувати кредити, позики, а також вексельні зобов'язання з терміном погашення менш одного року, кредиторську заборгованість.

За формами інвестування розрізняють капітал у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, використовуваний для формування статутного капіталу підприємства.

Інвестування капіталу в цих формах дозволено законодавством при створенні нових підприємств, збільшенні обсягу їхнього статутного капіталу.

За об'єктом інвестування виділяють необоротний і оборотний капітал підприємства. Необоротний капітал характеризує ту частину використовуваного підприємством капіталу, що інвестований в усі види його необоротних активів. Оборотний капітал характеризує ту його частину, що інвестована в усі види його оборотних активів.

За формами власності розрізняють приватний і державний капітал, інвестований у підприємство в процесі формування його статутного капіталу.

За організаційно-правовими формами діяльності виділяють такі види капіталу: акціонерний капітал (капітал підприємств, створених у формі акціонерних товариств); пайовий капітал (капітал партнерських підприємств – товариств з обмеженою відповідальністю, командитних і т. п.) та індивідуальний капітал (капітал індивідуальних підприємств – сімейних і т. п.).

За характером використання власником розрізняють споживчий і накопичувальний (реінвестований) види капіталу. Споживчий капітал після його розподілу на цілі споживання втрачає функції капіталу. Він являє собою відтік засобів підприємства, здійснюваний з метою споживання (виплати дивідендів, відсотків, соціальні потреби підприємства і його працівників). Капітал, що накопичується, характеризує різні форми його приросту в процесі капіталізації прибутку, дивідендних виплат і т. п.

Наведений перелік не відбиває всього різноманіття видів капіталу, використовуваних у науковій термінології і економічній практиці. У ньому присутні ті необхідні класифікаційні ознаки, що будуть використовуватися в роботі надалі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною метою даної статті є розробка методичних рекомендацій щодо аналізу власного капіталу підприємства, оскільки в даний момент загальноприйнятої методики аналізу в Україні не існує.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування механізму управління капіталом підприємства в Україні відбувається на тлі нестабільної макроекономічної ситуації.

Розвиток механізму управління капіталом підприємства реального сектору економіки України відбувається у певному економічному середовищі, в певних економічних умовах, на тлі та у контексті яких відбувається формування механізму управління капіталом підприємства. До них зарахуємо такі:

- збільшення загальної кількості підприємств;
- збільшення обсягу капіталу підприємств усіх видів економічної діяльності;
- визначення обсягу і порядку формування статутного і резервного капіталу підприємств різних організаційно-правових форм на законодавчому рівні;
- домінування в структурі капіталу підприємств реального сектору економіки позичкового капіталу;
- домінування власного капіталу в структурі балансу підприємств із високим рівнем фондомісткості виробництва продукції;
- домінування у структурі власного капіталу підприємств статутного капіталу;

- домінування у структурі короткострокового позичкового капіталу підприємств кредиторської заборгованості [5].

Для вимірювання, оцінки й аналізу капіталу використовується безліч показників. У той же час необхідно відзначити, що капітал є категорією, яка має складну економічну природу, і показники його не відбиваються прямо у фінансовій звітності підприємства. Тому одержання показників капіталу можливе тільки із застосуванням розрахункових і аналітичних методів. Дані обставини, у свою чергу, і визначають гостру необхідність у розробці і використанні при проведенні оцінки й аналізу капіталу системи показників, що найбільш повно характеризують його стан, рух і ефективність використання.

У цьому зв'язку актуальним є питання забезпечення чіткої класифікації цих показників аналізу за найбільш істотними ознаками з визначенням їхнього взаємного зв'язку і відображення в інформаційній моделі підприємства.

Система показників капіталу повинна формуватися в трьох основних напрямках:

1. Показники джерел формування капіталу.
2. Показники функціонуючого капіталу.
3. Показники результатів функціонування капіталу.

До числа найважливіших показників, що характеризують джерела формування капіталу, насамперед належать величина, структура і вартість усіх джерел капіталу й окремих його складових.

Функціонуючий капітал визначається показниками іншого порядку: об'ємними показниками активів, структурою і ціною активів підприємства. Крім того, показники функціонуючого капіталу повинні включати об'ємні показники поточних активів і структуру поточного капіталу (табл. 1).

Таблиця 1

Джерела формування капіталу

Показники	Методика визначення показників	Джерела інформації для формування показників
Величина джерел капіталу	Сума розділів пасиву балансу	Бухгалтерський баланс
Відношення власних і позикових джерел капіталу	Власні джерела капіталу / Запозичені джерела капіталу	Бухгалтерський баланс
Мультиплікатор капіталу	$МК = \frac{\text{Власні джерела капіталу}}{\text{Всього джерел}}$	Бухгалтерський баланс

Джерело: [4]

Далі при проведенні аналізу функціонуючого капіталу визначаються показники складу, стану, структури і динаміки основного й оборотного капіталу підприємства.

Показники структури основного капіталу наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Показники структури основного капіталу

Показники	Методика визначення показників
Коефіцієнт надходження основного капіталу	$K_p = \text{Збільшення за період} * 100 / \text{Обсяг капіталу на початок періоду}$
Коефіцієнт вибуття основного капіталу	$K_v = \text{Зменшення за період} * 100 / \text{Обсяг капіталу на початок періоду}$
Співвідношення непродуктивної і продуктивної частин капіталу	$K_{n/p} = \text{Непродуктивний капітал} / \text{Продуктивний капітал}$
Частка продуктивного капіталу в його загальній сумі	$K_{pr} = \text{Продуктивний капітал} / \text{Обсяг капіталу на початок періоду}$
Частка непродуктивного капіталу в його загальній сумі	$K_{непр.} = \text{Непродуктивний капітал} / \text{Обсяг капіталу на початок періоду}$

Джерело: [4]

Показники використання основного капіталу мають структуру, показану в табл. 3.

Таблиця 3

Показники використання основного капіталу

Показники	Методика визначення показників
Капіталовіддача основного капіталу	$K_v = \text{Обсяг виробництва} / \text{Середня величина основного капіталу}$
Капіталовіддача основного продуктивного капіталу	$K_{ос.пр} = \text{Обсяг виробництва} / \text{Середня величина основного продуктивного капіталу}$
Капіталовіддача основного виробничого капіталу	$K_{ос.вр} = \text{Обсяг виробництва} / \text{Середня величина основного виробничого капіталу}$
Капіталовіддача основного невиробничого капіталу	$K_{ос.нв} = \text{Обсяг виробництва} / \text{Середня величина основного невиробничого капіталу}$
Коефіцієнт амортизації	$K_a = \text{Сума амортизації} / \text{Початкова вартість капіталу}$
Коефіцієнт придатності	$K_p = \text{Залишкова вартість основного капіталу} / \text{Початкова вартість основного капіталу}$

Джерело: [5]

До показників оборотного капіталу належать: величина, склад, структура і динаміка, оборотність, динаміка оборотності, фактори, що впливають на оборотність. Показники структури оборотного капіталу показані в табл. 4.

Таблиця 4

Показники використання оборотного капіталу

Показники	Методика визначення показників
Коефіцієнт оборотності оборотного капіталу	$K_{об} = \text{Виручка від реалізації продукції} / \text{Середня величина оборотного капіталу}$
Оборотність оборотного капіталу в днях	$P_o = \text{Середня величина оборотного капіталу} / \text{Виручка від реалізації продукції}$
Коефіцієнт завантаження оборотного капіталу	$K_{зав} = \text{Середня величина оборотного капіталу} / \text{Виручка від реалізації продукції}$

Джерело: [5]

До показників поточного капіталу підприємства необхідно зарахувати: показник адекватності капіталу, рентабельності чистих активів, співвідношення статутного капіталу і поточного капіталу, частку чистих активів у власних джерелах капіталу.

Показники використання поточного капіталу мають структуру, показану в табл. 5.

Таблиця 5

Показники використання поточного капіталу

Показники	Методика визначення показників
Величина поточного капіталу	Поточний капітал = Чисті активи
Коефіцієнт адекватності капіталу	Кад = Величина поточного капіталу / Загальна величина капіталу підприємства
Рентабельність чистих активів	Рч.а. = Чистий прибуток / Чисті активи
Співвідношення статутного капіталу і поточного капіталу	К1 = Величина статутного капіталу / Величина поточного капіталу
Співвідношення суми статутного і резервного капіталу, і поточного капіталу	К2 = Сума статутного капіталу та резервний капітал / Величина поточного капіталу
Частка чистих активів у власних джерелах капіталу	К3 = Чисті активи / Власні джерела капіталу

Джерело: [4]

До показників ефективності використання капіталу належать: прибуток, прибутковість, рентабельність, капіталоємність, використання амортизаційних відрахувань, зміна показників фінансового стану.

Крім прибутку, для проведення аналізу ефективності використання капіталу необхідно використовувати й інші показники прибутку, наведені в табл. 6.

Таблиця 6

Показники прибутку

Показники	Методика визначення показників
1	2
Динаміка прибутку за її видами	Д = Прибуток на кінець розрахункового періоду / Прибуток на початок розрахункового періоду, в тому числі: - від основної діяльності; - від інвестиційної діяльності; - від інших операцій.
Коефіцієнт загальної рентабельності капіталу	Рз = (Прибуток / Капітал) * 100
Капіталовіддача	Кв = Виручка від реалізації продукції / Загальна величина капіталу
Динаміка капіталовіддачі	Дк = Кв на кінець періоду / Кв на початок періоду

Продовження табл. 6

1	2
Коефіцієнт реінвестування капіталу	$K_{реінв} = \text{Капітальні витрати} / \text{Додана вартість}$
Капіталоємність продукції	$K_p = \text{Сума амортизації} / \text{Виручка від реалізації}$
Коефіцієнт автономії	$K_{авт} = \text{Власні джерела капіталу} / \text{Всього капіталу підприємства}$
Коефіцієнт іммобілізації капіталу	$K_{ім} = \text{Постійний капітал} / \text{Всього власних джерел капіталу}$
Коефіцієнт забезпеченості запасів власним оборотним капіталом	$K_{з.з} = \text{Власні джерела оборотного капіталу} / \text{Загальна величина капіталу}$
Коефіцієнт забезпеченості оборотного капіталу власними джерелами	$K_{в.д} = \text{Власні джерела оборотного капіталу} / \text{Величина оборотного капіталу}$
Коефіцієнт загальної ліквідності	$K_{заг.лікв} = \text{Оборотний капітал} / \text{Поточні зобов'язання}$
Коефіцієнт критичної ліквідності	$K_{крит.лікв.} = \text{Грошові кошти} / \text{Поточні зобов'язання}$
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{абс.лікв.} = \text{Грошові кошти} + \text{короткострокові фінансові вкладення} / \text{Поточні зобов'язання}$
Чистий оборотний капітал	$NWC = \text{Оборотний капітал} - \text{Поточні зобов'язання}$

Джерело: [4]

Розробка системи показників сама по собі має велике значення для обчислення, оцінки й аналізу власного капіталу. Крім того, система показників об'єктивно необхідна для розробки методики комплексного економічного аналізу капіталу, який у даний час навіть у більш-менш наближеному вигляді не існує. Сьогодні, власне кажучи, ми маємо справу в цій сфері з деяким набором аналітичних задач, що є далеко не повним і, природно, не вибудованим в окрему методику.

ВИСНОВКИ

Під величинами власного і позикового капіталу найчастіше розуміють значення сальдо відповідних рахунків правої частини балансу. Такий «бухгалтерський» підхід до структури капіталу є традиційним серед більшості вітчизняних економістів.

Мінімізація середньої вартості капіталу безпосередньо впливає із критерію ефективного керування фірмою. Мінімальна середня вартість капіталу називається оптимальною, а структура капіталу, що відповідає оптимальній середній вартості капіталу, – оптимальною структурою капіталу фірми.

Керівництву підприємства, перш ніж приймати остаточне рішення про додаткову емісію акцій, необхідно ознайомитися з прогнозом можливих наслідків й оцінити всі переваги і недоліки даного кроку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Касян С. Я. Управління ресурсами промислового підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / С. Я. Касян ; Нац. техн. ун-т України «Київ. політех. ін-т». – К., 2011. – 20 с.
2. Назаренко І. М. Формування та ефективність управління капіталом сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / І. М. Назаренко; Міжнародний ун-т бізнесу і права. – Херсон, 2010. – 22 с.
3. Югас Е. Ф. Економічна сутність та види капіталу підприємства / Е. Ф. Югас, О. І. Олексик // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка : збірник наукових праць. – 2014. – Випуск 2 (43). – С. 63–67.
4. Мун С. В. Теория капитала / С. В. Мун // Экономический вестник. – 2000. – № 2. – С. 136–141.
5. Чорна О. М. Економічний зміст та проблематика управління капіталом підприємства реального сектору економіки в Україні / О. М. Чорна, О. О. Мацнева // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції : науковий журнал. – 2013. – № 2. – С. 48–56.

Дата надходження до редакції – 06.04.2015 р.